

ІСТОРІЯ

Ф.Г.Туранли, канд. іст. наук

З ІСТОРІЇ ЗОВНІШЬПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918-1920 рр.

Розглядається питання розвитку громадсько-політичного руху українців на Далекому Сході та стосунки з урядом УНР, боротьби галичан за незалежність своїх земель, міжнародне визнання Української держави та дипломатичні відносини з Туреччиною, злуки УНР і ЗУНР.

Державотворче намагання українців Далекого Сходу в 1917 р. у Владивостоці організувалося у громадсько-політичний рух. Була створена "Громада", у ряди якої вступили понад 1,5 тис. українців, також виникали організації українських політичних партій: есерів та соціал-демократів. З 30 квітня п. р. виходила перша українська газета на Далекому Сході під назвою "Українець", редактором якої був Дмитро Боровик¹. 11-14 червня в Микольськ-Уссурійському відбувся I загальний з'їзд українців Далекого Сходу з участю 53 представників понад 20 громадських та військових організацій². З'їзд засуджував дії крайового уряду Владивостока, котрий чинив перешкоди у справі українського війська і відправляв телеграми протесту до ЦР України. Після проголошення України I-м Універсалом 26 червня 1917 р. ЦР обрала Генеральний Секретаріат, тобто уряд був визнаний Тимчасовим урядом Росії 16 липня 1917 р. 7 листопада 1917 р. Більшовики на чолі з В. Леніним ліквідували тимчасовий уряд і захопили владу. ЦР засудила дії більшовиків і 20 листопада 1917 р. III-м Універсалом проголосила УНР. 12 лютого 1918 р. ЦР звернулася до німецького уряду з проханням про військову допомогу, а вже 2 березня українські та німецькі війська вступили у Київ³. 29 квітня ц.р. за підтримкою німецьких військ відбувся переворот, у результаті якого П.Скоропадський був проголошений гетьманом Української держави. Він своєю "Грамотою" розпустив ЦР, а видані нею закони скасував. Таким чином, завершилась перша фаза державотворчих змагань⁴.

7 січня 1918 р. у Хабаровському відбувся II з'їзд, який ухвалив відрядити своїх представників до Києва з метою встановити стосунки з Україною та захистити інтереси місцевих селян, які мали незначні земельні ділянки і порушували питання про повернення на Україну.

Зазначимо, що одним із важливих питань названого періоду, зокрема, під час революції 1917 р. було земельне питання. Революція в Україні саме була пов'язана з вирішенням даного питання, котре визначало, у складі якої політичної сили братимуть участь за перемогу. Захоплення великої частини українських територій в січні 1918 р. більшовиками, які здійснювали соціалізацію земель згідно з Декретом на дане питання, булор тим, за що воювали з есерами. Але з приходом до влади 29 квітня 1918 р. гетьмана П.Скоропадського знову актуальним постало аграрне питання.

Зауважимо, що тимчасовий земельний закон був прийнятий ЦР 18 січня цього року, який проголошував "право приватної власності – як твердині цивілізації, вказувалося, що відбудовуються в повній мірі всі розпорядження колишнього українського уряду; розпорядження тимчасового російського уряду, що відміняли або обмежували ці права, скасовуються"⁵. Під час визвольних змагань українського народу зв'язок ідеї соціалізації й самостійності та національної волі розірвався. З вимушеною орієнтацією самостійної України на зовнішні сили: Німеччину, Антанту, Польщу - національна ідея не суміщалася з ідеєю соціалізації як ліквідації поміщицького землеволодіння і безкоштовної передачі землі у руки селянства. Паралельно великі землевласники неукраїнського походження відхиляли державну незалежність України, тому ідея соціалізації стала зброєю для боротьби проти української самостійності. Саме це зазначалося в угоді УНР з Польщею 21 квітня 1920 р., згідно з якою заради захисту незалежності України зберігали польське поміщицьке землеволодіння. А коли С.Петлюра домовився з польським урядом зберегти в Україні польське землеволодіння, на території радянської України без перешкод відбувався розподіл землі згідно з Законом про землю від 5 лютого 1920 р., який тимчасово повів маси селянства за більшовиками. В результаті з укладанням угоди між РРФСР і УРСР від 28 грудня 1920 р., а також зі створенням СРСР 30 грудня 1922 р. було ліквідовано незалежність України⁶.

Далі, розглядаючи питання розвитку громадське політичного руху на Далекому Сході та взаємозв'язків з УНР. Українська громада організувала 7-12 квітня черговий III з'їзд у Хабаровському на чолі з керівником далекосхідної "Просвіти" Юрієм Глушко-Мови з участю 80 делегатів. З'їзд відрядив представників до Києва, котрі прибули наприкінці травня 1918 р. Петро Твардовський, який очолював делегацію, передав МЗС України звернення від імені Маньчжурської крайової Ради, де підкреслюються вимоги від російського уряду визнати Далекосхідний Зелений Клин (у Примор'ї, на півдні Далекого Сходу, саме на території так званого Зеленого Клину, утворилася українська діаспора⁸), частиною України, де чисельно українці переважали (80% всього населення⁹). IV Український надзвичайний з'їзд, котрий відбувся 24 жовтня 1918 р. у Владивостоці під проводом Миколи Новицького, виробив проєкт Конституції українства Далекого Сходу, ухвалив створення українського війська і прокламацію "До народів світу" із закликами визнати за Україною право повної національної незалежності¹⁰.

Одночасно привертає увагу боротьба галицьких українців за самостійність своїх земель. в результаті чого була проголошена ЗУНР. Слід відзначити, що протягом 150 років від часу першого поділу Речі Посполитої та включення її південно-східних земель до складу Австрійської монархії на порядок денний світової політики у часи конфліктів та напружених стосунків постало галицьке питання.

Початок процесу розпаду Австро-Угорщини спричинив вибух українсько-польської війни 1 листопада 1918р. Ця подія активізувала справу Східної Галичини у ранг проблем, пов'язаних з побудовою нового порядку в Східній та Центральній Європі¹¹.

Виникнення самого геополітичного поняття "Східна Галичина" ототожнювалася у розумінні сучасних політиків з прагненням українського населення Східної частини австрійського коронного краю Галичини та Лодомерії до створення власної держави. Адміністративне поняття Східної Галичини, яке вживалося в Австрії згідно з декретом імператора Франца II з 1796 р. для окреслення земель, приєднаних за першим поділом Польщі 1772 р., на відміну від території, захопленої за третім поділом 1795 р. (Західна Галичина), і частково включало в себе не лише округи з переважаючим українським населенням, але й етнічно польські: бохенський, ясельський, мисленецький, жешовський та ін., котрі трансформувалися протягом ХХ ст. в іншого географічного, однак значно актуальнішого в етнополітичному контексті звучання¹².

Важливим питанням є ставлення польського уряду до вирішення названої проблеми. Політика польської держави щодо українського питання виходила з позиції пріоритету нації над державою. Зокрема, польські націоналісти затвердили, що "нація може існувати без держави, тоді як держава не може існувати без нації"¹³. Вони були прихильниками ідеї асиміляції чужих національностей у польській нації, котра повинна взяти на себе історичну відповідальність за долю польської держави¹⁴.

Разом з тим в цей час спостерігається активізація зовнішньої політики Франції на Східній Європі, саме створення сильної польської держави, яка могла би протистояти Німеччині та розповсюдженню більшовицької революції на Захід. Вона підтримувала Польщу у відродженні її в історичних кордонах¹⁵. У французькій політиці питання Східної Галичини набуває значного розголосу з початком українсько-польської війни, а також з оточенням Львова українцями¹⁶.

Тим часом Великобританія виступала від імені союзних держав з вимогою звільнити Східну Галичину від польських військ¹⁷. З іншого боку, Польща отримала дозвіл Антанти від 28 червня 1919 р. на окупацію Східної Галичини, що призвело до відмови польського правонаціоналістичного табору до розв'язання українського питання взагалі; почалася уніфікація державно-адміністративного устрою Речі Посполитої¹⁸.

Однак, конфліктуючі сторони не змогли вирішити вищезгадану проблему на свою користь із-за відсутності достатньої сили. тому були змушені шукати підтримку міжнародних сил¹⁹.

Французька громадська думка перебувала в стані зрозуміння сутності протиріччя між двома сусідніми народами і вимагала від свого уряду вжити заходів з метою примирення ворогуючих сторін²⁰.

На нашу думку, знамениті "14 пунктів", які проголошували американське бачення влаштування післявоєнного світу президента США Вудро Вільсона, теж не гарантувала державну самостійність для галицьких українців, хоч вони на це сподівалися (На Паризькій мирній конференції українці претендували за етнічним принципом Вільсона на 59 з 74 повітів "Коронного краю") що становило 50-55 тис. км² території у її східній частині, яку контролювала ЗУНР (див. прим.21). Слід підкреслити, що в результаті активної зовнішньополітичної

діяльності ЗУНР з усіма його державними атрибутами управління були засновані посольства в Австрії, Угорщині, Німеччині та дипломатичні представництва у Канаді, США, Бразилії та Італії²¹). Однак, більшість пунктів цієї програми повоєнного врегулювання проголошували необхідність встановлення польської держави в етнографічних кордонах²².

Як бачимо, світова війна повністю змінила міжнародне становище, в тому числі й наявного українського питання. Повертаючись до питання про діяльність уряду УНР під проводом М.Грушевського, яка створилась в результаті лютневої революції, що сколихнула також Україну, слід відзначити, що почалось формування регіональних національних органів управління та національних збройних сил²³. ЦР IV Універсалом, який був прийнятий 9(22) січня 1918 р., проголошувала: “Однині УНР стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу”. Ще в грудні 1917 р. група політичних діячів Західної України направила вітального листа до ЦР. У листі також зазначалося, що розв’язання українського питання повинно наступити шляхом воз’єднання західноукраїнських земель з УНР²⁴, котрі входили до складу Австро-Угорщини, в яких теж перемогла листопадова національно-демократична революція, і 1 листопада 1918 р. влада у Львові, а потім і в усіх інших землях опинилася в руках УНР. Уряд почав розсилати телеграфні послання, проте засоби зв’язку західних держав відмовилися на будь-які контакти з урядом “неіснуючої” держави. Тоді виручив шведський уряд, і його посольства передали державам світу ноти президента ЗУНР Є. Петрушевича²⁵. На Паризькій мирній конференції 1920-1921 рр. українська делегація на чолі з графом Михайлом Тишкевичем виступила зі зверненням про визнання незалежності України. Зазначимо, що Аргентина, котра здобула самостійність ще в 1812 р. прихильно ставилася до боротьби народів за свою незалежність. На конференції українська делегація звернулася з листом від 15 січня 1921 р. до аргентинської делегації, а 18 січня п.р. до МЗС у Буенос-Айресі з пропозицією визнати незалежність України²⁷. Виконавча Національна Влада аргентинської держави від 5 лютого ц.р. визнала УНР як вільну та незалежну державу. В результаті цих заходів уряд УНР, уже в еміграції, призначив 1 квітня 1921 р. амбасадором в Аргентині Миколу Шумицького²⁸. Незважаючи на дипломатичний успіх, галичани не змогли розраховувати на підтримку сильних держав у вирішенні згаданих проблем тому, що перевага надавалась полякам. Зауважимо, що єдиною спробою розв’язання українсько-польського конфлікту на той час були переговори, пов’язані з ім’ям французького генерала Жозефа Бартелемі, що опиралися на компроміс та можливість міжнародного визнання. “План Бартелемі”, який заперечував етнографічним принципам Вільсона, розглядався союзниками як основа для встановлення майбутнього державного кордону між Польщею та Україною²⁹.

З вищенаведених фактів випливає значне дипломатичне досягнення української делегації на Паризькій конференції. Але вони, фактично, не мали шансів захистити державність України внаслідок більшовицького наступу і вибуху революції в Угорщині. Слід зазначити, що однією з головних причин поразки національно-визвольної боротьби галицьких українців влітку 1919 р можна вбачати жорстку позицію Франції стосовно західноукраїнської державності³⁰.

Повернемося до хроніки подій на Брест-Литовській мирній конференції, яка відкрилась 9 (22) грудня 1917 р., котрі пов’язані з переговорами, зокрема, між делегаціями Туреччини та України³¹. На цій конференції Німеччина мала намір укласти мирну угоду з більшовицькою Росією і одночасно прийняла рішення підтримати українців з метою перешкодити небезпечному наступу більшовиків, а також таємно надати допомогу націоналістам України. Німці оголосили про свій план здійснити похід на Петроград після підписання мирного договору з Україною, щоб примусити більшовиків підписати мирну угоду. З цією метою навіть йшла підготовка³². 5 (18) січня 1918 р. представники Четверного союзу (Туреччина, Австро-Угорщина, Німеччина і Болгарія) висловили до радянської делегації територіальні претензії (приблизно 150 тис. км², в тому числі на значну територію, населену українцями)³³. Турецька делегація, на чолі з прем’єр-міністром Телет Пашою, вважала дану позицію німців доцільною з точки зору своєї вигоди, тому підтримувала їх³⁴. Для об’єктивного висвітлення позиції Туреччини щодо України наведемо уривки із листа Т.Паші до адвоката головнокомандуючого турецької армії - Енверу Паші. Він писав: “У програмі більшовиків у іншій формі зазначається наново відновлення давньої Великої Росії. Вони по-справжньому порушили питання про створення СРСР і знищення свободи Фінляндії та України...”³⁵. Далі у листі підкреслюється, що “виникнення незалежної Української держави дасть можливість створення кримського уряду, а

потім і проголошення ісламських держав на Кавказькому регіоні...³⁶

Привертає увагу той факт, що Т.Паша надавав особливі уваги укладанню договору з новопроголошеною Українською державою. Він також висловився про те, що після досягнення угоди з Україною першою допомогою їй було б з боку Туреччини організація звільнення 40-тис. полонених українців у Німеччині та повернення їх до Батьківщини³⁷.

Однією з пропозицій Туреччини щодо України було укладання договору її з Четверним союзом. Але голова радянської делегації Троцький був збентежений таким ходом розвитку подій, тому намагався перешкодити цьому процесу. Коли почались безпосередні переговори між турецькою та українською делегаціями, радянська сторона виступила з протестом щодо підписання між ними угоди і намагалась заперечити існування УНР, незважаючи на це, турецька делегація регулярно обговорювала на конференції з представниками українського уряду проблеми міжнародних відносин³⁸. На переговорах також було порушено питання про надання автономії українцям Галичини, котрі перебували під австрійським управлінням³⁹. Вирішення даної проблеми сприяло б зростанню авторитету ЦР України і в Росії (Див. прим. 1,2,3), тому радянська делегація була дуже занепокоєна. В результаті переговорів 8 лютого 1918 р. був підписаний договір між Туреччиною та Україною, згідно з яким *турецький уряд повністю визнав незалежність Української держави*, і між ними були встановлені дипломатичні взаємозв'язки⁴⁰.

Зовнішньополітична діяльність уряду України в згаданий період позначилась певним успіхом участю на міжнародних мирних конференціях, встановленням міждержавних стосунків від Далекого Сходу до Латинської Америки. Зауважимо, що одним із важливих чинників у державотворчому змаганні українців була злука УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року.

¹Чорномаз В. Українці на Далекому Сході (1883-1922) // Східний Світ. - № 2 1993. - С. 108. ²Там же. - С. 108; ³Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. - Івано-Франківськ. 1993. - С. 130; ⁴Там же - С. 132; ⁵Там же. - С. 109; ⁶Малик Я. Земельне питання в Україні у 1917-1920 рр. // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Матеріали конференції "Народ, нація, держава: українське питання в Європейському вимірі". - Львів-Мюнхен. - 1993-1995. - С. 40; ⁷Там же. - С. 41-46; ⁸Якименко М. Архівні джерела з історії формування Східної української діаспори (1861-1917). - Историко-филологический вестник Украинского Института. - М., 1997. - Т. 1. - С. 13; ⁹Чорномаз В. Назв. праця. - С. 111; ¹⁰Там же. - С. 112; ¹¹Ададуров В. Політико Франції стосовно Українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 р. по березень 1919 р. // Україна в минулому. - Вип. VII. - Київ - Львів, 1995. - С. 18; ¹²Там же. - С. 18; ¹³Геник М. Українське питання в політичних концепціях польських правозахисних партій (1918-1920) // Галичина - Івано-Франківськ. 1997. - № 1. - С. 41; ¹⁴Там же. - С. 42; ¹⁵Ададуров В. Назв. праця. - С. 20; ¹⁶Там же. - С. 20; ¹⁷Ададуров В. Назв. праця. - С. 20-21; ¹⁸Геник М. Назв. праця. - С. 42; ¹⁹Ададуров В. Назв. праця. - С. 18; ²⁰Там же. - С. 23; ²¹Городецький В. Західноукраїнській Народній Республіці - 80 або як Галичани власну державу будували // Час. - Київ, 1998 (30 жовтня - 6 листопада). - С. 18; ²²Там же. - С. 6; ²³Марчук С. Українська Республіка Галичан. - Львів, 1997. - С. 31; ²⁴Там же. - С. 23; ²⁵Карпенко О. Перші політичні контакти між українцями і поляками в час Листопадової (1918р.) національно-демократичної революції // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.) "Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст". - Івано-Франківськ. 1997. - С. 14-17; ²⁶Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. - Львів, 1995. - С. 120-127; ²⁷Василук М. Українські поселення в Аргентині. - Мюнхен, 1982. - С. 25-28; ²⁸Там же. - С. 27; ²⁹Ададуров Е. Назв. праця. - С. 29-30; ³⁰Там же. - С. 31; ³¹Михайлов Н. Уроки одной недели (Переписка на исторические темы). - М., 1989. - С. 104; ³²Kurat A.N. Türkiye ve Rusya (XVIII. yüzyıl sonunda kurtuluş savaşına kadar. Türk-Rus ilişkileri: 1798-1919). - Ankara, 1972. - S. 369; ³³Михайлов Н. Назв. робота. - С. 105; ³⁴Kurat A.N. Op.cit. - S. 369; ³⁵Op.cit. - S. 369; ³⁶Op.cit. - S. 369; ³⁷Op.cit. - S. 369; ³⁸Op.cit. - S. 376; ³⁹Op.cit. - S. 377; ⁴⁰Op.cit. - S. 389.

The article considers the socio-political movement of the Ukrainians in the Far East and the relations with the government of the Ukrainian People's Republic (UNR), struggle of the Galicians for the independency of their country, international recognition of the Ukrainian State and diplomatic relations with Turkey, re-unification of the UNR with the Western Ukrainian People's Republic (WUNR).

Надійшла до редколегії 28.12.98